

Ács József
KÖLTÉSZETTAN
BOHÓCOKKAL

Hules Béla: Egér-pillanat

Van Hules Bélának egy verse, melyben ezt írja: „Elképezelem a Passiót - bohócokkal / bugyogókban... mindenféle szokásos bohóckellékekkel a szereplők / Jézust pedig a szép bohóc alakítja.” És valóban: világunkban a szépség törvényen kívüli, felfoghatatlan, csodás esemény (Erdély Miklós egy előadásában a szépséget UFO-nak, azaz értelmezhetetlen, de felismerhető jelenségnek nevezte). A hetven éves Hules Béla Egér-pillanat címmel megjelent kötetének versei a fenti értelemben véve jézusaiak.

A kötet elején körülményeskedő címekekkel ellátott bohóc-tréfák során bukdácsolunk keresztül (*kísérlet egy metafizikai tárgy leírására melodramaként előadva*), szójátékok, kínrímek és vizuális tréfák hökkentik és röhögteszik a nagyérdeműt. Ám a gyanútlan olvasó kisvártatva effélékbe botlik: „Végigcsinálni az egészet és meghalni. (Úgy látszik ez az ami semmiképpen nem megy.”, Hideg vízzel ilyképp leöntött képzeletbeli olvasónk elkomorul és gyanút fog - joggal. „Költészet és egyéb viccek, (mintha nyitva van a slicced.”? Lehet, hogy nem is olyan vicces ez az egész? „rajzolj magadnak házat / rajzolj magadnak farkast / legalább lesz egy házad / és lesz valami kint is”.

A „HAMLETI KÖLTÉSZET”

„... itt / csak a beszéd lehetséges igen a hallgatás sem / még a Wittgensteini hallgatás sem / csak a tréfa”, olvassuk, mintegy „komolyra fordítva a szót”. A hazugságok szorításában elnémuló úgy érzi, hogy a beszélt nyelv már-már reménytelenül túl van terhelve, fontos szavait „elhasználják” bizonyos élethazugságok automatikus fenntartására, a tradíció feledésbe merült egyéb beszédformáira pedig már alig-alig hagyatkozhat: azokat senki nem beszéli. De mennél ismertebb egy beszédmód, annál jobban elköptatta már az egyetemes nivellálódás. (ld.: „EZ A PLAKÁT / ÁRTALMATLAN. / ITT MÁR NEM LEHET ÁRTANI / SEMMIVEL.”) A vizsgálódó falba ütközik: a nyelv állapota ösztársadalmi folyamatok eredménye. Aki közlendőjéhez saját nyelvet konstruál, azt az a veszély fenyegeti, hogy rajta kívül senki sem érti, amit mond. (Ezzel a kényszerű helyzettel is összefügg az örökzöld vélekedés, miszerint a „mai költők érthetetlen verseket írnak.”) A kortárs költészet helyzete tehát jellegzetesen hamletti szituáció, keleten-nyugaton egyaránt. Hamletet fojtogatja ugyan a némaság, mégsem beszélhet az udvar agyonmanipulált nyelvén. Marad a bolond, a bohóc szerepe. „...Elgondolásaim nem oly titokzatosak, / sokkal nyilvánvalóbban félrekezelnek.” (*Tandori Dezső: H. királyfi, mostohaapja előtt*). A tréfa, mint egérút, vészkijárat a szakralitásba. A locsogás-fecsegés, a látszólagos mellébeszélés, mintegy a Wittgenstein-Cage vonal meghosszabbításaként. Ezért kulcsfigura ma a fenti idézet szerzője, aki már induló kötetében biztos érzéssel ütötte meg ezt a hangot. A hamletti költészet minden látszat ellenére korántsem eltökélten avantgarde, nem az újítás jegyében újít, nem bódul meg saját eredményeitől, nem „eleddig kihasználatlan lehetőségeket fedez fel” a költészet furmányos iparosaként, hanem minden kényszerű trükkön keresztül „ugyanazt” mondja, alkalmasint egészségesen tradicionális.

MÍNUSZ PÁTOSZ?

Hules Béla 1977 és 1987 között keletkezett műveinek enigmatikussága, rejtényszerűsége is efféle belátás eredménye. „Mondandóját” hol emblémává zsugorítja, hol

parodisztikusan terjengős, ám a „lényegét” ügyesen kerülgető fejtegetéssé tágítja. A kettő szép egybeszerkesztése a crescendo és decrescendo. Ennek a verstípusnak mintegy „tovább üresített” változata az elmondhatóság korlátait immár kívülről szemlélő Pszeudopriváf.

Az ilyesféle felfedezésekből ugyanúgy válhat üres intellektuális modor, mint a patetikus lobogósból, ám az *Egér-pillanat* szerzőjét sokirányú érdeklődése és józansága megóvjaa a módszerfanatizmustól: kihántja a lírát, mint jelenséget a különböző irányú elfogultságok burkából. Visszahelyezi jogaiba a pátoszt, anélkül, hogy az experimentális költészetet olcsó játszadozásnak minősítene: „a szó az isten. // Persze a költészet / - ezt azért tisztába kell tenni - / nem valami tiszta és felülmúlhatatlan kulmináció, / csak egy kísérlet”, „valami nagyon kicsi dolog / amit nagyon kicsi lények csinálnak / és az a legcsodálatosabb hogy mennyire vigyáznak / hogy tökéletes legyen / amilyen persze egyáltalán nem lesz.” Más versek ugyanakkor nagyon is pontosan kirajzolják a pátosz létjogának körét: „Gyanúm, / hogy lényegében / ez sem komolyabb-szentebb mint a többi / ... / Kilépés! / Egy-egy pillanatban / a kutyák is magasztosnak érzik magukat” Igaz, „Tiltakozik a mindenség, / hogy te szépnek látod / pislákoló csillagaival?” De „Nézz körül. Ez itt a Teremtés. / Ne részletezz. Úgyis tudod. / Elég sok fagyaltot megettél. / Minden kommentár felesleges.” Ilyen józan és kijózanító dialógusokra másutt talán Vas Istvánnál bukkanhatunk. Ha egy amúgy szavakkal bíbelődő ember mondja nekünk, hogy „Ne várj sokat a szavaktól”, úgy értelme figyelmünkre érdemes.

A küldetéses öntudat díszzeitől ilyképp megfosztott alkotómunka az üdítően köznapi tűnődés, töprengés egy nemévé válik, „iámbor szentbeszédekben mondogatták hogy egész napunk legyen imádság eszerint nekem minden napom vers a legmodernebb irányzat szerint”, somolyog önkritikusan szerzőnk, hogy aztán vigyorogva így folytassa „és ha nem tudok elaludni zökkenőmentesen fojtathatom a papíron teljesen és maradéktalanul azonos stílusban és hőfokon hónaljban harminchategész valahány tízed”. Az érdektelennek tetsző hétköznapi aprólékos ábrázolása *lehetőség*. Lehetőség a „minden bagatellségen átfójo állandó áramok a minden bagatelli minden bagatellel és minden lényegessel összekötő áramló erők” érzékeltetéséhez. Nincs „misztikus élmény”, mert *minden* misztika. Wittgensteinnel: „Nem az a misztikum, hogy *milyen* a világ, hanem az, hogy van.”. A csak önmagára koncentrálo és önmagából merítő, vagy élményeit a konvenciók szerint „költőivé” szelektáló, bezárkózó költészet önméltóvá, terméketlenné válik. („Majd megint azt mondják: ez nem költészet. / Milyen a költészet? Emelkedett. Meg méj. Meg gazdag. Csodálatos. Vagy meghökentő. Avantgard. Posztavantgard. Ojan csavart. Meg még ojanabbul csavart. Piros. Fehér. Kék. Zöld. Mellbevág. Hasbarüg. / Szóval költészet. / Ez meg nem az.” Végére is az igazi költészet nem a költészettel kapcsolatos különféle elvárások teljesítése, hanem az el nem várt felfedezése, „ha behúzzuk az evezőket / csak akkor vesszük észre a szellőt a madárrikoltást / a csonka holdat a nappali égen / csak ijenkor jutnak eszünkbe / valamikori tábornozétek és valamikori társak”, hogy „egészen más volt a világ a mozdulatok a hangulatok / más volt az ég és a felhők reggel mindenki elmesélte hogy mit álmodott.

AZ ELEVEN PANOPTIKUM

Az elmúlt évek üvegátlálo átderengő időtlen tájak az emlékezés ábrázoló jellegű verseiben, (mint a szöveg 2. túlnyomó része, a *nyár*, az *üvegajtó* vagy a „gombákhoz írott” *megbékélés*) közvetlen szépségükkel bizonyítják, hogy Hules Béla, noha érdekli a költői megszólalás filozófiája, nagyon is otthon van a nem reflexív, nem ironikus ún. „tiszta lírában”. És ezeknek a nosztalgikus szépségeknek miben sem mond ellent a múlt illúzióttan és könnyörtelen szemlélete a Felőttkorban. Mert nemcsak az eleven gazdaság de a *Ketten* Sándorral-ban ábrázolt

csúf sivárság, „az udvart borító beton”, is szép: amennyiben mindkettő a létezésre eszméltet.

A kötetnek talán épp ez a legnagyobb erénye. Költészet-panoptikum, de nem viaszabukkból, nem paródiákból, hanem élő, lélegző, szép költeményekből. A bohóc *valóban tud* (sőt: szeret!) fuvolázni, trombitálni, zongorázni, éppúgy játszik dobszólót, mint klasszikus műveket. „Mesterségem / ugyan cudar / mint kézenállva / hegedülni”.¹ Alteregója a kötet második részének mottójában emlegetett sokoldalú Miki bácsi „az alagsorból izmos ember”, aki „ijet is tud”. Ő is „komaj tehetség”, a maga festeti lámpaernyőivel, hiszen azok a bizonyos lámpaernyők is „rendesen meg vannak csinálva”.

A panoptikum legfurcsább darabjai, az itt-ott felbukkanó, eszperantóul írott versek kapcsán a verszene mesterének, Weöres Sándornak a tanácsa juthat eszünkbe: olvassunk olyan nyelven írott verseket, amelyet nem értünk. A eszperantó egyébként épp a „remény nyelve”, azé a reményé, hogy kölcsönösen megérthetjük egymást, s az emberiség a közös nyelv révén egy családba egyesülhet (a soknyelvű, ellenségeskedéssel teli Bialystokban felnőtt Zamenhof a nyelvnek mitikus jelentőséget tulajdonított). Egy-egy eszperantó vers szépsége csak a nyelv ismeretében tárul fel. Így különféle nemzeti nyelvekből ismerős szótöveivel - különös, túlvilági közlés képzetét keltheti az olvasóban.

GOLYÓSTOLLAL, ÍRÓGÉPPEL...

A kik a költészet kötöttségeit nyűgnek, megunt rutinnak érzik, gyakran igyekeznek segéderőként bevonnai a „vizualitást”, Bár a vizuális jelleg kétségkívül alkalmas rá, hogy a sívár rutinműnek is „modern”, „eredeti”, „kísérleti” jelleget kölcsönözzön, mintegy hamis habléval látva el azt, az irodalom talán mégsem csupán ezért habozik édesgyermekéknél keblére ölelni a vizuális költészetet. A képversek kilépnek az irodalom köréből, mert megtörik a befogadás hagyományos linearitását, ami a verset a szabályos ritmika lététől vagy nemlététől függetlenül is a zenéhez közelíti, „előadhatóvá” teszi: a vizualitás a költeményeket többféleképpen bejárhatóvá, „szemlélhetővé” teszi. Ebből következően a képversek teljesen más törvényeknek engedelmességeknek, mint a hagyományos költészet. A vizualitásba állépő költők többnyire megkönnyebbülnek kissé, mert a lineáris művek megalkotásának gyötrelmes, az átélés képességét újra meg újra igénybevevő munkáját felcserélhetik a távolságtartás lehetőségét kínáló és áttekinthetőbb síkbeli komponálással, a megnyugtató objektivitással vagy annak látszatával, a kész elemek rendezgetésével, a mesteremberség örömeivel.

A határesetek) különlegesen tipografizált, de lineárisan olvasható, kézzel írott vagy helyenként párhuzamos olvasatokat kínáló művek) elismerésével a képverseket tekinthetjük a nyelvi jelek sajátos jelentéstöbbletét kiaknázó képzőművészeti alkotásoknak.

A nyelv mély kompromittáltságát felismerő költők (mint Tandori vagy Hules) általában nem elméleti érdeklődésből vagy a „korszerűség” miatt nyúlnak vizuális eszközök után, hanem, mert írott műveik is gyakran konceptuálisak, csupán utalnak arra, aminek „elmondására” - szomorúan bár, de - nem látnak reményt. Kínrím vagy képi tréfa: egyremény. A közeg, a műfaj nem garanciája a hitelességnek, de az ellenkezőjének se. Az antilíra felfedezései („Hitted volna valaha is, hogy ilyen egyszerű is lehet?”) nem a líra ellen irányulnak. „Nem arról van szó, hogy a Sárkány meg minden egyéb csak mese.” Mert persze nem a nyelvel van a „baj”. Velünk, emberekkel.

A világ felfedezésének lendületében lévő és önnön

gardistákkal szemben szerzőnk koránál fogva helyzeti előnyben van. Benne már beértek a felismerések, leülepedett a világ, a sokféle beszédmódot szemlátomást összekötik a közös felismerések. Őt a most indulóknál kevésbé fenyegeti a még semmit sem értő, de mindent kipróbálni akaró eklektizmus. Egy, a világháborút átélt ötvenegynéhány éves avantgardista-eszperantista a szájában még a Monarchia utóízével, fejében filozófiával, etológiával, latin műveltséggel, operettszövegekkel, népdalokkal és nyugatos költőkkel sajátos írógépvörseket (képeket) barkácsol, o és L betűkből összerótt formák hevernek az úton. Halottak. Felettük ferdén eszűző betűk: RORATE COELI DESUPER. Az ég harmatozik: golyók záporoznak. Másutt otromba gépbetűkből összerótt bomba riogat („kicsi madár mért oj fenn száll”).

A kézírásos versek a fentiek szerint egyszerre „olvashatók” és „szemlélhetőek”: a két hatáselem aránya közelíti őket egyik vagy másik műfaj felé. A kézírás megőrzi az írás versszöveget kísérő gesztusnyelvet („a nyomda aztán megöli, kikészíti, aprósüteménnyé préseli őket”). Ahogy bizonyos versek különös módon csak az előadás hatáselemeitől gyúlnak lángra, papíron fakók, itt sokszor a kézírás jegyei alapozzák meg a vers hatását (*Írásgyakorlat nagybetűkre* vagy a vérpirossal nyomott [A *halál hejrehozhatatlanj*]) A mindezt azonban például bizvást megállná a helyét nyomtatásban is. A fenti párhuzammal: jó vers jól elmondva.

„A SZÓ / HOL-JA MIÉRT-JE IS ENYÉM”

Határ Győző egyik visszatérő panasza az, hogy Magyarhonban bölcsélet és költészet többnyire hallani sem akar egymásról. Szerinte az álproblémákról vitatkozó, komolykodó filozófusok a lírát játéknak tartják, a költők meg inkább kocsmáznak, gondolkodni nem szeretnek. E találó sztereotípiák rácsán aligha akadna fenn az *Egér-pillanat* filozófus-szerzője.

Hules Béla „filozófiai költeményeinek” (pl. Dinók, *sötét sugallat*, *utószó*) egyébként semmi közük az előre felvázolt tételek nyomán látomásokat kibontó barokk alkotásokhoz. Költői művei a gondolat keletkezésének pillanatát ragadják meg: amikor az ész és az érzélem, a filozófia és a költészet együtt jutnak forrpontra. Ez az „a szó / amej legbelül marcangol fel / és amire formába sajtolódik / nem leli önmagát”. Filozófiai esszéi és költői művei közt folyamatos az átmenet. Hiszen a jelentős gondolatok ugyanúgy ihletett állapotok termékei, mint a versek. Ez utóbbiak párhuzamos mélységét-intenzitását épp az adja, hogy a két ihlet: egy. Ahogy a sötét sugallatban olvashatjuk: „lerombolódik a világ / vagy mint a száuruszok / a napok és az ég minden csodái / elég / és lobogása van csak / hogy lobogjak és ne kérdjem miért”.

A mi itt az élet „mint olyan” misztikumára vonatkozik, érthetjük a szerző költői ihletére is. Hiszen erre a kötetben belül kétségtelenül magaslati pontnak számító helyre is gondolhatunk a befejező versek egyikének, a horgonynak a kapcsán: „csupán / a beszélés zsiabasztó mákonyát / kívánom megint megegyeszer / érezni szétáradni tagjaimban / felgerjeszteni a létet[...]/ túl vagy innen a tetten tette- / ken tevésen nem valamiért és / valaminek levést csupán a lé- / tet innen és túl a hegyek hul- / lámzásain a széljárás változó- / sain a kavicsok kerekedésén / a fűszálak szőnyeggé szövő- / dó ismétlődésesein...” Többek közt épp ezek az életből semmit le nem tagadó, mégis oly napfényes tájak azok, amiért Hules Béla kötetében kirándulni érdemes.

(Orpheusz Könyvek-Pannon Tükör Könyvek, 1996)

1 egy mondat meg mégegy mondat (17), 2 (26), 3 figyelmeztetés, idejében (22), 4 tréfák (23), 5 Analóg jelenség, hogy a legvadabb lázadási is sikerrel üzletlé szelidítette a rockzeneipar, a galériák pedig műtárgyiacellenes konceptművészeti alkotásokat kínálnak borsos áron - sikerrel., 6 Plakát 2 (66), 7 ...egy ojan világhoz./ amejben akár csak a legbárgyúbb vicc is létrejöhet, / Isten feltétlenül hozzátartozik.” (Van-e Isten?, 110), 8. Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” (Wittgenstein: Logikai - filozófiai értekezés, 7) .Kétségtelenül létezik a kimondhatatlan. Ez megmutatkozik, ez a misztikum.” (U.o. 6.522)-.Nincs mit mondanom, ezt mondom, és ez költészet.” (Cage), 9 Csak egy kísértet (37), 10 vackor (20), 1 1 „Költészet és egyéb viccek” (56), 12 Az artista tönkődik (57), 1 3 Summa (63), 14 Információk 1 2 (64), 15 foltjátólag (83), 16 pl. „Végre talán lesz lakásunk és egészen jó hejen, / a konyhából ki lehet alakítani a másik szobát, / a konyhát meg le lehet választani az előszobából”, stb.. (Harum dierum Carmina , 59), 1 7 LW.: Logikai filozófiai értekezés, 6.44, 1 8 Műhejgondok (60), 19 ha behúzzuk az evezőket (90), 20 mártogatok (148), 21 Id. 16. o. 22 enteriőr 2 (103), 23 Z emlékére (162), 24 Sárkány és szalonna (85), 25 Feloldhatatlan paradoxonok (12), 26 írásgyakorlat nagybetűkre (131), 27 (utószó) (145), 28 sötét sugallat (142), 29 horgony (1 85)